O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [15]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

UDK: 371.13:81'243

Mohira Sh. BOYMIRZAYEVA,
Dotsent, PhD, “Tashkent International University”, Toshkent, O‘zbekiston
E-mail: sodirjonyakubov89@gmail.com, Orcid: 0009-0001-7420-4968

Akademik, professor S.Yakubov taqrizi asosida

“CHET TILI O‘QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENTLIGI” TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA MAZMUNI

Annotatsiya

Ushbu maqola chet tili o‘qituvchisining kasbiy kompetentligi tushunchasining mohiyati, mazmuni va tarkibiy qismlarini nazariy jihatdan tahlil qiladi. Kompetentlikka asoslangan yondashuv zamonaviy ta’limda muhim o‘rin tutadi, chunki u o‘qituvchining nafaqat bilimlarini, balki ularni amaliyotda samarali qo‘llash qobiliyatini ham taqozo etadi. Maqolada chet tili o‘qituvchisining kasbiy kompetentligi integrativ xususiyat sifatida ko‘rib chiqilib, uning asosiy tarkibiy qismlari (kommunikativ, lingvistik, metodik, psixologik-pedagogik, raqamli va madaniy) tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu kompetentlikni shakllantirish o‘quvchilarning til ko‘nikmalarini rivojlantirish va shaxsiy sifatlarini tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: chet tili o‘qituvchisi, kasbiy kompetentlik, kommunikativ kompetentlik, metodik kompetentlik, lingvistik kompetentlik, raqamli kompetentlik, pedagogik mahorat.

THE ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPT OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER’S PROFESSIONAL COMPETENCE

Annotation

This article provides a theoretical analysis of the essence, content, and structural components of the concept of professional competence of a foreign language teacher. The competence-based approach plays a significant role in modern education, as it requires not only knowledge acquisition but also the ability to apply this knowledge effectively in practice. In the article, the professional competence of a foreign language teacher is considered as an integrative characteristic, and its main components (communicative, linguistic, methodological, psychological-pedagogical, digital, and cultural) are described. The results of the study show that the development of this competence plays an important role in improving students’ language skills and fostering their personal qualities.

Keywords: foreign language teacher, professional competence, communicative competence, methodological competence, linguistic competence, digital competence, pedagogical mastery.

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА»

Аннотация

В данной статье проводится теоретический анализ сущности, содержания и структурных компонентов понятия профессиональной компетентности преподавателя иностранного языка. Компетентностный подход занимает важное место в современном образовании, поскольку предполагает не только наличие знаний, но и способность эффективно применять их на практике. В статье профессиональная компетентность преподавателя иностранного языка рассматривается как интегративная характеристика, а также описываются её основные компоненты (коммуникативная, лингвистическая, методическая, психолого-педагогическая, цифровая и культурная). Результаты исследования показывают, что формирование данной компетентности играет важную роль в развитии языковых навыков учащихся и формировании их личностных качеств.

Ключевые слова: преподаватель иностранного языка, профессиональная компетентность, коммуникативная компетентность, методическая компетентность, лингвистическая компетентность, цифровая компетентность, педагогическое мастерство.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining kasbiy kompetentligi markaziy o‘rin egallaydi. Chet tili o‘qituvchisi nafaqat til bilimini yetkazuvchi, balki o‘quvchilarda kommunikativ qobiliyat, madaniy ong va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantiruvchi mutaxassis sifatida qaraladi. “Kompetentlik” tushunchasi (inglizcha “competence”) bilim, ko‘nikma va malakalarni muayyan vaziyatlarda samarali qo‘llash qobiliyatini bildiradi.

XXI asr ta’limi mustaqil, ijodkor va zamonaviy fikrlovchi mutaxassisni tayyorlashga yo‘naltirilgan. Chet tili o‘qituvchisi madaniyatlararo muloqot va global tafakkurni shakllantirishda ishtirok etadi. Uning kasbiy-pedagogik tayyorgarligida umumiy pedagogika nazariy va amaliy asos vazifasini bajaradi.

Pedagogik kompetentlik o‘qituvchining kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish, o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish hamda ta’lim-tarbiya jarayonini to‘g‘ri boshqarish qobiliyatini ifodalovchi integrativ sifatdir. U bir necha tarkibiy qismlardan iborat bo‘lib, ular o‘zaro uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Avvalo, nazariy komponent muhim bo‘lib, u pedagogika, psixologiya va metodika sohalariga oid bilimlarni o‘z ichiga oladi. Amaliy komponent esa o‘qitish va tarbiyalash metodlarini samarali qo‘llay olish ko‘nikmalarini qamrab oladi. Shuningdek, shaxsiy komponent o‘qituvchining kasbiy etikasi, empatiyasi va muloqot madaniyati bilan bog‘liq bo‘lsa, refleksiv komponent uning o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarini anglash va doimiy ravishda takomillashtirib borishga intilishini ifodalaydi. Ushbu komponentlar uyg‘unlashgandagina bo‘lajak chet tili

o‘qituvchisi o‘z kasbiy faoliyatida yuqori natijalarga erisha oladi.

Umumiy pedagogika orqali talabalar ta’lim-tarbiyaning qonuniyatlari, mazmuni, shakli va metodlarini o‘zlashtiradilar. O‘quvchiga individual yondashish hamda o‘quv jarayonini ilmiy asosda tashkil etish ko‘nikmalari bo‘lajak chet tili o‘qituvchisining pedagogik kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogik kompetentlikni rivojlantirishda innovatsion o‘qitish texnologiyalarining ahamiyati beqiyosdir. Xususan, muammoli o‘qitish texnologiyasi talabalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirib, ularni pedagogik muammolarni tahlil qilish va hal etishga undaydi. Loyiha asosida o‘qitish esa talabalarni amaliy faoliyatga jalb etib, ularning kasbiy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Rol o‘yinlari va treninglar orqali real pedagogik vaziyatlar modellashtirilib, kommunikativ kompetentlik rivojlantiriladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish esa dars jarayonini yanada interaktiv va samarali qiladi. Bundan tashqari, refleksiv tahlil metodikasi talabalarning o‘z faoliyatini baholash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar birgalikda qo‘llanilganda, ta’lim jarayoni yanada samarali tashkil etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hozirgi globallashuv sharoitida chet tili o‘qituvchilariga qo‘yiladigan talablar oshmoqda: raqamli texnologiyalar, intermadaniy kommunikatsiya va individual yondashuv. Shu bois, ushbu tushunchaning mohiyati va mazmunini chuqur o‘rganish zarur.

Ta’lim modernizatsiyasi, globallashuv va xorijiy tillarni o‘rganishga ehtiyojning ortishi pedagogga qo‘yiladigan talablarni o‘zgartirmoqda. Chet tilini bilish xalqaro hamkorlik, ilmiy axborot almashinuvi va mehnat bozoridagi raqobatbardoshlik uchun muhimdir. O‘qitish sifati esa pedagogning til mahorati, innovatsion fikrlashi, madaniyatlararo muloqotni tashkil etishi hamda pedagogik va raqamli texnologiyalarni qo‘llash qobiliyatiga bog‘liq.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. "Kompetentlik" tushunchasi lotincha competens so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, "munosib", "qobiliyatli", "ma’lum faoliyatni samarali bajara oladigan" degan ma’nolarni anglatadi [1]. Zamonaviy pedagogik adabiyotlarda kompetentlik shaxsning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, tajribasi, qadriyatlari va kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishga xizmat qiluvchi individual sifatlarining yaxlit tizimi sifatida talqin qilinadi. Demak, kompetentlik faqat bilimga ega bo‘lishni emas, balki mavjud bilim va ko‘nikmalarni real kasbiy vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llay olish, yuzaga keladigan muammolarni mustaqil hal etish hamda samarali qarorlar qabul qilish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi.

Kasbiy kompetentlik pedagogning o‘z mutaxassisligi bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi, pedagogik va metodik faoliyatni yuqori darajada tashkil eta olishi, ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashi, shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorligini ifodalaydi. Chet tili o‘qituvchisi uchun kasbiy kompetentlik ayniqsa muhim bo‘lib, u tilni o‘qitish metodikasini puxta egallash, kommunikativ yondashuv asosida ta’limni tashkil etish, o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda madaniyatlararo muloqotni samarali yo‘lga qo‘yish bilan tavsiflanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu nazariy maqola uchun ilmiy adabiyotlar, pedagogik tadqiqotlar va xalqaro hujjatlar (masalan, CEFR – Common European Framework of Reference for Languages) tahlil qilindi. Asosiy manbalar sifatida o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi ilmiy maqolalar (N.V. Bagramova, M.K.Kolkova, O.Ye.Lomakina va boshqalar) hamda zamonaviy tadqiqotlar ishlatildi [2].

Tahlil usullari:

– Nazariy tahlil (tushunchalarning mohiyati va mazmunini ochish);

– Sintetik usul (turli yondashuvlarni birlashtirish);

– Taqqosiy tahlil (turli olimlarning modellarini solishtirish).

Ma’lumotlar yig‘ish uchun ilmiy bazalar (ResearchGate, Zenodo, o‘zbek ilmiy jurnallari)dan foydalanildi. Tadqiqot deskriptiv va analitik xarakterga ega.

Tahlil va natijalar. Chet tili o‘qituvchisining kasbiy kompetentligi ko‘p komponentli tuzilishga ega bo‘lib, uning asosini lingvistik kompetentlik tashkil etadi. Lingvistik kompetentlik o‘qituvchining chet tilining fonetik, leksik, grammatik, stilistik va pragmatik xususiyatlarini mukammal egallaganligini anglatadi. O‘qituvchi til birliklarining nazariy asoslarini chuqur bilishi bilan birga, ularni real kommunikativ vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llay olishi, zamonaviy til taraqqiyotini kuzatib borishi hamda autentik matnlar bilan ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Tilning rivojlanishi bilan yangi leksik birliklar, iboralar va kommunikativ usullar paydo bo‘lib borayotganligi sababli pedagog doimiy ravishda o‘z bilimlarini yangilab borishi talab etiladi.

Kasbiy kompetentlikning muhim tarkibiy qismlaridan yana biri kommunikativ kompetentlik hisoblanadi. Ushbu kompetentlik o‘qituvchining o‘quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va boshqa ta’lim subyektlari bilan samarali muloqot o‘rnata olish qobiliyatini ifodalaydi. Kommunikativ kompetentlik rivojlangan pedagog dars jarayonida qulay psixologik muhit yaratadi, o‘quvchilarning erkin fikr bildirishiga imkon beradi, dialog va munozaralarni tashkil etadi hamda o‘quvchilarning nutq faoliyatini rag‘batlantiradi. Ayniqsa, kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar tilni grammatik qoidalar yig‘indisi sifatida emas, balki muloqot vositasi sifatida o‘zlashtiradilar.

Metodik kompetentlik ham chet tili o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligida alohida o‘rin tutadi. Mazkur kompetentlik darslarni ilmiy-metodik asosda rejalashtirish, o‘quv maqsadlarini belgilash, zamonaviy o‘qitish metodlari va texnologiyalarini tanlash hamda baholash tizimini samarali tashkil etishni o‘z ichiga oladi. Bugungi kunda kommunikativ yondashuv (Communicative Language Teaching) [3], vazifaga asoslangan ta’lim (Task-Based Learning), CLIL (Content and Language Integrated Learning), loyihaviy ta’lim, aralash ta’lim (Blended Learning) hamda raqamli ta’lim texnologiyalari xorijiy tillarni o‘qitish metodikasining ustuvor yo‘nalishlariga aylangan. Ushbu metodlardan samarali foydalanish o‘quvchilarning til kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Pedagogik kompetentlik esa ta’lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning motivatsiyasini shakllantirish hamda mustaqil fikrlashini rivojlantirish bilan bog‘liqdir. Zamonaviy pedagog o‘quvchilarning qobiliyatlari va ehtiyojlarini aniqlay olishi, differensial va individual yondashuv asosida ta’limni tashkil qilishi, kreativ hamda tanqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi metodlardan foydalanishi zarur. Bunday yondashuv o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Chet tilini o‘qitishda psixologik kompetentlikning o‘rni ham beqiyosdir. Til o‘rganish jarayonida o‘quvchilarda uyatchanlik, kommunikativ to‘siqlar, xatodan qo‘rqish, motivatsiyaning pasayishi kabi psixologik holatlar kuzatilishi mumkin. Shu sababli pedagog emotsional intellekt, empatiya, stressni boshqarish hamda ijobiy psixologik muhit yaratish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. O‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilgan ta’lim jarayoni ularning chet tilini muvaffaqiyatli o‘zlashtirishiga xizmat qiladi [4].

Raqamli transformatsiya sharoitida raqamli kompetentlik chet tili o‘qituvchisining ajralmas kasbiy sifati

sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy pedagog Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom, Google Meet kabi elektron ta’lim platformalaridan, shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari, interaktiv test dasturlari, elektron lug‘atlar, korpuslar va multimedia resurslaridan samarali foydalanishni bilishi zarur. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini individuallashtirish, o‘quvchilarning mustaqil ishlashini tashkil etish hamda ta’lim samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Madaniyatlararo kompetentlik ham xorijiy til o‘qituvchisining kasbiy kompetentligining ajralmas qismidir. Xorijiy tilni o‘qitish nafaqat grammatik qoidalarni o‘rgatish, balki boshqa xalqlarning madaniyati, urf-odatlari, qadriyatlari va muloqot me’yorlarini anglatishni ham nazarda tutadi. Shu bois pedagog o‘quvchilarda tolerantlik, madaniy xilma-xillikka hurmat, stereotiplardan xoli fikrlash hamda global fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishga e’tibor qaratishi lozim. Madaniyatlararo kompetentlik xalqaro muloqotda samarali ishtirok etish va madaniy tafovutlarni to‘g‘ri talqin qilish imkonini beradi [5].

Kasbiy kompetentlikning yana bir muhim tarkibiy qismi innovatsion kompetentlikdir. Innovatsion kompetentlik pedagogning yangi g‘oyalarni qabul qilishga tayyorligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishi, ilmiy-tadqiqot faoliyatida ishtirok etishi hamda o‘z kasbiy faoliyatini muntazam tahlil qilib borishi bilan tavsiflanadi. Innovatsion pedagog yangi metodlarni sinab ko‘radi, ilg‘or tajribalarni o‘rganadi, o‘z ustida uzluksiz ishlaydi va malakasini muntazam oshirib boradi. Bu esa ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Tahlil natijasida chet tili o‘qituvchisining kasbiy kompetentligining quyidagi mohiyati aniqlandi: Bu – o‘qituvchining professional faoliyatida bilim, ko‘nikma va shaxsiy fazilatlarni integratsiya qilgan holda samarali qo‘llash qobiliyati bo‘lib, natijada o‘quvchilarning til va madaniy kompetentsiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mazmuni va tarkibiy qismlari: Ko‘pgina tadqiqotchilar (masalan, N.V. Bagramova va boshqalar) quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni ajratib ko‘rsatadilar:

Kommunikativ kompetentlik – til va nutqiy ko‘nikmalar asosi. U lingvistik (grammatika, leksika), sotsiolingvistik, diskurs va strategik kompetensiyalardan iborat. Chet tili o‘qituvchisi o‘quvchilarga real kommunikativ vaziyatlarda tilni qo‘llashni o‘rgatishi kerak.

Lingvistik va madaniy kompetentlik – til nazariyasi, o‘lkashunoslik, sotsiomadaniy va lingvomadaniy bilimlar. Bu o‘quvchilarda intermadaniy ongni shakllantirishga yordam beradi.

Metodik (didaktik) kompetentlik – o‘qitish usullari, texnologiyalari va vositalarini tanlash va qo‘llash qobiliyati. Zamonaviy sharoitda raqamli vositalar (online platformalar, AI) muhim o‘rin tutadi.

Psixologik-pedagogik kompetentlik – o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish, motivatsiya yaratish va individual yondashuv.

Raqamli va refleksiv kompetentlik – axborot texnologiyalaridan foydalanish, o‘z faoliyatini tahlil qilish va doimiy o‘sish (life-long learning) [6].

Ushbu komponentlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, integrativ xususiyat hosil qiladi. Masalan, kommunikativ kompetentlik didaktik va madaniy kompetentliklarsiz to‘liq bo‘lmaydi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, chet tili o‘qituvchisining kasbiy kompetentligi statik emas, balki dinamik jarayon bo‘lib, doimiy takomillashtirishni talab qiladi. An’anaviy “bilim berish” modelidan farqli o‘laroq, kompetentlikka asoslangan yondashuv o‘qituvchini faol ishtirokchi va o‘quvchilarning rivojlanishiga mas’ul shaxs sifatida ko‘radi.

Pedagogik kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan o‘qitish jarayoni odatda bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi. Dastlab tayyorlov bosqichida talabalar nazariy bilimlarni egallaydilar va kasbiy motivatsiya shakllantiriladi. Keyingi faoliyat bosqichida ular interaktiv metodlar asosida amaliy mashg‘ulotlarda ishtirok etadilar. Nihoyat, refleksiya bosqichida o‘z faoliyatlarini tahlil qilib, xulosalar chiqaradilar va o‘z ustida ishlashni davom ettiradilar. Ushbu tizimli yondashuv natijasida talabalar ta’lim jarayonini boshqarish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirish, shuningdek, o‘z kasbiy faoliyatiga nisbatan mas’uliyat hissini chuqur anglash kabi muhim kompetensiyalarga ega bo‘ladilar [3]. Xalqaro tajribada (CEFR, Evropa o‘qituvchilar standartlari) chet tili o‘qituvchisiga qo‘yiladigan talablar shunga o‘xshash: til mahorati + pedagogik ko‘nikmalar + madaniy kompetentsiya. O‘zbekistonda ham shu yo‘nalishda ishlar olib borilmoqda, ammo raqamli va innovatsion komponentlarni yanada kuchaytirish zarur.

Xulosa. “Chet tili o‘qituvchisining kasbiy kompetentligi” tushunchasining mohiyati – professional faoliyatda integrativ bilim va ko‘nikmalarni samarali qo‘llash orqali yuqori natijalarga erishishdir. Uning mazmuni kommunikativ, lingvistik, metodik, psixologik-pedagogik va raqamli komponentlardan iborat bo‘lib, ular o‘zaro bog‘liq holda ishlaydi. Bo‘lajak chet tili o‘qituvchilarining pedagogik kompetentligini rivojlantirish ularning kasbiy shakllanishi va kelgusidagi samarali faoliyatining muhim sharti hisoblanadi. Umumiy pedagogika fanini zamonaviy o‘qitish texnologiyalari asosida o‘rganish esa bu jarayonni yanada takomillashtiradi. Natijada, o‘qituvchilar ta’lim jarayonida ilg‘or metodlardan samarali foydalana oladigan, o‘quvchi shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan hamda ijodkor va raqobatbardosh mutaxassislar sifatida shakllanadilar. Ushbu kompetentlikni shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifasi hisoblanadi va o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Kelgusida empirik tadqiqotlar (o‘qituvchilarning kompetentligini baholash va rivojlantirish modellari) o‘tkazish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR

1. Ломакина О.Е. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя иностранных языков: дис. ... канд. пед. наук. – Волгоград, 1998. – 255 с.
2. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics: Selected Readings / ed. J.B. Pride, J. Holmes. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.
3. Баграмова Н.В., Колкова М.К., Шишкина И.П. Использование результатов НИР для поаспектного развития профессиональной компетенции студентов языковых факультетов педагогических вузов // Подготовка специалиста в области образования: сборник статей. – СПб., 1999. – Вып. 7. – С. 187–197.
4. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risida: O‘RQ-637-son Qonun. – Toshkent, 2020-yil 23-sentabr.
5. Xodjayeva D. Chet tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar // Ta’lim va innovatsiya. – 2023.
6. Tolipov O‘. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2019. – 276 b.